

بهنرهای سنتی ایران

تلمنی

تألیف محمد شماری

هنرمای سنتی ایران

تسننی

تالیف محمد شماری

کتابخانه کاشمیر

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

قلمزنی

نوشته محمد ستاری

تصاویر از : شهید حبیب‌الله پزشکی و محمد ستاری

صفحه‌آرا : یوسف اخوان

طراح روی جلد : امید گنجور تهرانی

چاپ اول : ۱۳۶۷

چاپ و صحافی : چاپخانه سپهر، تهران

حق چاپ محفوظ است.

تیراژ ۱۱۰۰۰ نسخه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

...وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

تقدیم به پدر و مادر

فهرست

۵

مقدمه

۶

سابقه تاریخی قلمزنی

۷

تکنیکها

۸

مواد مورد استفاده برای قلمزنی

۸

طرح، نقشه و نحوه انتقال آن

۸

قیورگذاری

۹

وسایل و ابزار قلمزنی

چکش ○ پرگار ○ تسمه خطکشی ○ برنج سنبه ○ قلمهای آج دار ○ قلمهای بدون آج

۱۱

نحوه آج دادن نوک قلمها

۱۲

روش سیاه کردن سطوح قلمزنی شده

۱۳

فهرست منابع

مقدمه

هنرهای سنتی ایران، هنرهای اصیل مردمی هستند. هنرهایی که از فطرت پاک مردم نشأت می‌گیرند. این هنرها از دیرباز در تمامی شئون زندگی مردم رسوخ کرده و بصورت جزئی تفکیک‌ناپذیر درآمده‌اند. رحل قرآن، منبر مسجد، تنگ‌گلاب و فرش‌هایی که بعنوان زیرانداز بکار می‌رود، همه و همه نشان از پیوند همیشگی هنر و آیین، آداب و زندگی مردم دارد.

طوفان حوادث دوران، نتوانسته صخرهٔ پرمصلاحت هنر ایران را فرسایش و تغییر دهد. هنر گذشتهٔ ایران، بسان صدفی است که موج بلند و شکوفای اسلام، آن را صیقل داده و به گوهری ناب تبدیل کرده و به ساحل سرزمینهای مختلف افکنده است. شاید اغراق نباشد اگر بگوییم، بررسی و شناخت هنرهای سنتی ایران، مقدمه‌ای بر شناخت هنر جهان می‌باشد.

این هنرها، از گذشتهٔ دور تا کنون، بدون تغییرات زیاد، باقی مانده‌اند و اگر به آنها توجه نشود رفته‌رفته به‌بوتهٔ فراموشی سپرده خواهند شد. از اینرو، سعی بر آن بوده، تا گامی هرچند لرزان در جهت شناساندن هنرهای سنتی ایران و نحوهٔ اجرای آنها برداشته شود.

مطالب این سری کتابها با استفاده از منابع مهم در زمینه‌های هنری و تاریخ هنر و نیز با بهره‌گرفتن از تجربیات هنرمندان و استادکاران کارگاههای هنری ادارهٔ کل هنرهای سنتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی تهیه شده است. کلیهٔ عکسها نیز در محیط کارگاههای این ادارهٔ کل گرفته شده‌اند.

در خاتمه لازم است از همکاری و مساعدتهای بی‌شائبهٔ مسئولین این اداره و هنرمندان کارگاههای تابعه قدردانی و تشکر کنم. امید بر آن است تا با یاری خداوند متعال، در مورد دیگر هنرهای سنتی نیز مطالبی فراهم شود.

سابقه تاریخی قلمزنی

هنر قلمزنی سابقه‌ای بس طولانی و تاریخی دارد. دلیل این ادعا؛ اشیایی است که مربوط به هزاران سال پیش می‌باشند. پایداری فلز در شرایط مختلف باعث حفظ مدارك پیشینه قلمزنی شده است.

سابقه تاریخی این هنر به «سیت»ها یا «سکا»ها بازمی‌گردد. سیتها در حدود پنج تا هفت هزار سال پیش در قفقاز یا جنوب روسیه فعلی زندگی می‌کرده‌اند. آنها به احتمال زیاد از نژاد آریایی بوده‌اند. این قوم در هنر قلمزنی به بالاترین درجه از پیشرفت و ابداع رسیده بود. مواد و مصالحی که آنان بکار می‌بردند عمدتاً از طلا، نقره و برنز تشکیل می‌شد. در میان شاهکارهای سیتها می‌توان از طرحی نام برد که نشان‌دهنده دقت و ظرافت در کار آنهاست و آن پرداخت تصاویر شخصی می‌باشد که با انبر مشغول کشیدن دندان پیرمردی است. در خطوط چهره پیرمرد حالت درد بخوبی نمایان است. شگفت آنکه این طرح قلمزنی بر روی سطحی به اندازه یک بند انگشت اجرا شده است. از نمونه بارز دیگری نیز می‌توان نام برد که عبارت است از سینه‌ریزی که روی سطح هر سکه آن، یک صحنه از زندگی، بمعنای دقیق نقش شده، مثلاً زنی که مشغول

دوشیدن گوسفند است.

بطور کلی آنها با فرو بردن و برجسته کردن سطح فلزات حالات آدمی را نشان می‌دادند.

از دیگر نمونه‌های تاریخی قلمزنی باید از برنزه‌های لرستان نام برد که متعلق به سه هزار سال پیش هستند و از لحاظ کیفیت رقیبی جدی برای سیتها محسوب می‌شوند. بعنوان نمونه می‌توان برنزی را مثال زد که به شکل دو مرغابی نزدیک به هم که گردنهایشان در یکدیگر پیچیده شده، قلمزنی کرده‌اند. از این شیء بعنوان سر تیر استفاده می‌کرده‌اند.

بعد از این دو طایفه به هخامنشیان و ساسانیان می‌رسیم. تکنیک کار ایشان همانند سیتهاست، با این تفاوت که کیفیت کار آنان به پای سیتها نمی‌رسد.

ساسانیان بیشتر صحنه‌های زندگی بزمی و رزمی اشراف را قلمزنی کرده‌اند. در قلمزنیهای این دوره، بر صورت اشخاص خنده‌ای تصنعی می‌بینیم. متأسفانه در موزه‌های ایران از هنر سیتها نمونه‌ای وجود ندارد. تعدادی از اشیاء قلمزنی ساسانیان در موزه «ارمیتاژ» شهر لنینگراد روسیه موجود است که عبارتند از:

ظروف گوناگون، جام و غرابه‌ها. (عکس: ۱ و ۲)
بعد از ساسانیان تا اوایل دوره سلجوقی اثر فلزکاری
شاخصی بدست نیامده است.

در دوره سلجوقی، ساختن اشیاء مسی و مفرغی که روی
آن را بوسیله قلمزنی تزیین می‌نموده‌اند، بسیار متداول
گشت. هنر قلمزنی سلجوقیان پیشرفته است، اما فرورفتگی
و برجسته کاری ندارد. سطوح کار صاف است و بر روی آن
تنها خراش یا خط ایجاد کرده‌اند. از این دوره، ظروف
گوناگون و پایه شمعدانها، دیگها، هاونها و دیگر اشیاء
مسی بجای مانده است. یکی از تزیینات عمده این ظروف
را خط کوفی تشکیل می‌دهد. (عکس: ۳)

روش کار قلمزنان دوره سلجوقی هنوز هم در
کارگاههای قلمزنی اصفهان و شیراز رواج دارد.
در دوره‌های بعد همچنان هنر قلمزنی و ساختن اشیاء
فلزی مرسوم بود و از دوره تسلط مغولها و تیموریان آثار
فلزی بسیار ظریفی بجای مانده است.

این هنر در دوره صفویه وارد مرحله جدیدی می‌شود؛
بدین معنی که طرح مینیاتورهای این زمان، تأثیر شگفتی
روی هنر قلمزنی و نقش اشیاء فلزی می‌گذارد. از این
دوره، پایه شمعدانها و مخصوصاً اسطرابهای قلمزده نفیسی
باقی مانده است.

در عصر صفویه تکنیک اوج می‌گیرد، اما روش به همان
صورت دوره سلجوقیان باقی می‌ماند. تکنیک ایشان دیگر
قدیمی نیست و طرح کارها دگرگون می‌شود ولی بدلیل
قدمت سلجوقیان، کار آنها از ارزش بیشتری برخوردار است.
(عکس: ۴ و ۵)

بعد از صفویه و گذران چند حکومت کوچک و ناپایدار،

به عهد قاجار می‌رسیم. در این دوره، آثار قلمزده بسیاری
برای اماکن مقدسه، مقابر و زیارتگاهها تهیه شد که در
نوع خود دارای ارزش است، اما هنر قلمزنی دیگر بارز نیست.
امروزه هنر قلمزنی در سطح نوآوری، تفکر و تکامل
کار نمی‌شود.

در کتاب حاضر بیشتر تکیه ما روی شیوه قلمزنی
سلجوقیان است. زیرا شناخت رموز هنر قلمزنی سیتها تنها
با داشتن تبحر کافی در شیوه قلمزنی سلجوقیان میسر است.

تکنیکها

حال لازم است اشاره‌ای به تکنیک بعضی از دوران هنر
قلمزنی داشته باشیم.

در زمان سیتها امر مهم این بوده است که کار کاملاً
یکپارچه باشد. فرق عمده میان تکنیک ساسانیان و سیتها
این است که در هنر ساسانیان فقط فرورفتگی و برجسته-
کاری نمایان است و صور و خطوط، آن حالات دقیق را
ندارند، حال آنکه در هنر سیتها حتی حالت صورت و چهره
کاملاً دقیق است.

در تکنیک سلجوقیان به طرحهای متنوعی برمی‌خوریم و
به تبع آن، شیار و خراش زیاد است. هنرمندان فلزکار
سلجوقی گاه چند فلز مختلف را درهم جاگذاری می‌کرده‌اند
که به آن «ترصیع» می‌گویند و گاه تصاویری از مینیاتور
را با قلمزنی ایجاد می‌کرده‌اند. البته در دوره ساسانیان
هم، هنرمند دو یا چند فلز را با هم بکار می‌برده است،
اما پیدایش شیوه ترصیع در فلزکاری را به سلجوقیان نسبت
می‌دهند. این شیوه در دوره صفویان به اوج می‌رسد.

در تکنیک صفویان از طرحهای قالبی نظیر ختائی، اسلیمی

و لچک ترنج نیز استفاده بعمل آمده است. همچنین از روش مینا کاری و مشبک سازی فلز بهره می گرفتند. در این قسمت چون بحث ما بر تکنیک متمرکز است الزاماً در مورد تفاوت قلمزنی و قلمکاری نیز توضیحی مختصر داده می شود. قلمکاری نوعی چاپ روی پارچه است درحالی که قلمزنی، نوعی کنده کار و برجسته کاری روی اوراق فلزی است و قدمت قلمزنی به پیش از شناختن فلز توسط انسان می رسد. کنده کاری روی سنگها، گواهی آشکار بر این مدعاست.

مواد مورد استفاده برای قلمزنی

کار قلمزنی را باید روی فلزهایی انجام داد که پایدار باشند. برای این منظور طلا بهترین فلز است؛ اما عملاً بیشتر از فلزاتی نظیر نقره، مس و آلیاژی چون برنج برای این کار استفاده می شود.

طرح، نقشه و نحوه انتقال آن

ابتدا طراح اثر، طرح را روی کاغذ می کشد. پس از کشیدن کامل نقشه، تمام نقاطی را که باید فرورفته یا برجسته شود، فرم می دهد. سپس طرح را روی «برنج سنبه» گذاشته و با قلم سنبه نقاط مزبور را سوراخ می کند. (عکس: ۶)

در عکسها، دو نمونه نقشه برنج سنبه شده نشان داده شده است. (عکس: ۷ و ۸)

۱. در مبحث ابزار و وسایل قلمزنی راجع به برنج سنبه و قلم سنبه توضیح داده خواهد شد.

برای انتقال نقشه روی کار، لازم است تا سطح فلز مورد نظر چرب شود. سپس نقشه را روی آن می گذارند و با پودر زغال که در دستمال نرمی پیچیده شده، روی نقشه می کشند. پودر زغال از سوراخهای روی نقشه عبور می کند و روی سطح فلز می نشیند و بدین ترتیب شکل طرح، روی اثر منتقل می شود. (عکس: ۹)

شکل اولیه کارها قبل از قلم خوردن توسط هنرمند دیگری ساخته می شود.

قیر گذاری

برای شروع کار قلمزنی باید درون کار و در بعضی موارد، زیر کار، از قیر انباشته شود و این عمل به دو دلیل صورت می گیرد:

۱. جلوگیری از آسیب دیدن نوك قلمها.

۲. بالا رفتن کیفیت کار.

نحوه قیر گذاری بدین ترتیب است که ابتدا قیر را در تابه مخصوص قیر می ریزند و آن را با حرارت اجاق به حالت مایع و سیال درمی آورند. سپس به قیر مذاب گچ اضافه می کنند و آنها را با هم مخلوط می نمایند. این مخلوط باید به اندازه ای سفت شود که اگر مقداری از آن را در یک لیوان آب بریزیم، بعد از منجمد شدن، با ضربه چکش بشکنند. سپس قیری را که بدین ترتیب بعمل می آید، درون کار می ریزند و پس از سرد شدن، کار قلمزنی را شروع می کنند. قیر باید درون کار کاملاً سفت شده باشد تا قلم، کار را فرو نبرد.

راجع به میزان نسبت امتزاج قیر و گچ معیار دقیقی در دست نیست. حدوداً هر یک کیلوگرم قیر به سه کیلوگرم

گچ نیاز دارد. اصولاً در هنرهای سنتی ملاک و معیار دقیقی برای اجرای کار وجود ندارد. البته این یک عیب است که نحوه انتقال فنون هنر را به طالبش مشکل می‌سازد. اما یک اصل را نباید از نظر دور بداریم که هنرمند بایستی همیشه خلاق و ذهنش در آفرینش هنری آزاد باشد. گاهی اوقات عدم داشتن میزانی دقیق در کار هنری حسن است، چون باعث خلاقیت می‌شود. تنوع در هنر نیز یک مزیت بشمار می‌رود.

در مورد قیر و نحوه بدست آمدن آن باید بگوییم که قیر از قدیم وجود داشته؛ بطوری که در بعضی مناطق به همراه نفت خام از زمین نشت می‌کرده است. در این مورد ذکر ۷۰۰۰ سال پیش کافی بنظر می‌رسد. پیشینیان این هنر، بجای گچ از خاکستر یا خاک استفاده می‌کرده‌اند.

وسایل و ابزار قلمزنی

چکش قلمزنی: همانطور که از اسمش پیداست برای زدن ضربه به انتهای قلمها بکار می‌رود. جنس آن از فولاد است و دسته نازکی دارد تا در حین عمل، مزاحم دید نباشد. نوک چکش گاهی اوقات کار قلم خوشه را انجام می‌دهد. (عکس: ۱۰)

پرگار: این پرگار که توسط فشار دست باز و بسته می‌شود، برای خط‌کشی، دایره و قوس‌زدن، تقسیم‌کار و نیز جدول‌بندی بکار می‌رود. نوک آن تیز است و می‌تواند روی سطح کار خط بیندازد. (عکس: ۱۱)

تسمه خط‌کشی: از آن برای خط‌کشی استفاده می‌شود. در هنر قلمزنی از خط‌کش مدرج استفاده نمی‌شود زیرا در

قدیم هنوز واحدی به نام سانتیمتر وجود نداشته و ثانیاً شکل‌های مدور را نمی‌توان با استفاده از خط‌کش اندازه‌گیری کرد؛ درحالی‌که با پرگار این عمل بسادگی انجام می‌پذیرد.

برنج سنبه: ورقه‌ای مسطح از برنج است که روی قیر پهن شده است. در عمل، کاغذ طراحی شده را روی برنج سنبه می‌گذارند و با سنبه محل‌های مشخص شده را سوراخ می‌کنند.

قلم‌های «آج» دار

قلم پرداز: شکل آن، مانند میخ بزرگ و نوکش همانند پیچ‌گوشی است. نوک آن آج داده شده است. از این قلم برای کوبیدن و نمایاندن خط‌ها استفاده می‌شود. از طرفی چون پرگار خط‌های باریکی می‌زند؛ لذا بوسیله این قلم خطوط را واضح و روشنتر می‌کنند. از کاربردهای دیگر این قلم، روسازی گل‌ها و خطوطی است که دو طرف آن زیر است.

در عکس، اثراتی که نوک این قلم بر سطح کار ایجاد می‌کند بوضوح دیده می‌شود. عکس با بزرگنمایی زیاد گرفته شده است. (عکس: ۱۲)

قلم نیم‌ور: نوک این قلم مستطیل شکل و کمی شیب‌دار است که رویش پوشیده از آج است. این قلم برای تنگ خطوط (بغل خط) بکار می‌رود و بعبارت دیگر بغل خط

۱. کلمه «آج» از مصدر «آجیدن» بمعنای سوزن زدن، یا درفش و نشتر زدن در چیزی گرفته شده است. در مورد نحوه آج دادن قلمها در مبحث جداگانه توضیح داده خواهد شد.

را پایین می برد. قلم نیم‌ور در اصل، گل را از زمینه جدا می کند. گل برجسته می شود و زمینه فرو می رود.

(عکس: ۱۳)

قلم گرسواد: «گر» در زبان لری بمعنی نوك و «سواد» بمعنای شبح یا تاریکی است. به آن گل سواد بمعنای (شبح گل) و گل سوا بمعنای (سوا کردن گل) نیز می گویند. دارای مقطعی مستطیل شکل است و از بالا آج دار است. سطح کار را مات و شبح ایجاد می کند؛ از اینرو برای زمینه سازی بکار می رود و زمینه را فرو می برد.

(عکس: ۱۴)

قلم گرسوم: دارای مقطعی مستطیل شکل است، نوك آن افقی و همسطح می باشد. روی سطح نوك آن دواير گوناگون وجود دارد و روی کار نقطه می اندازد. این قلم تیز برای زمینه سازی بکار می رود و زمینه کار را مات می کند. (عکس: ۱۵)

قلم بادومی: این قلم دارای مقطعی به شکل بادام است. برای ایجاد گل - برگ و زمینه استفاده می شود. نوك آن آج دارد. نوع بدون آج این قلم نیز موجود است. (عکس: ۱۶)

قلمهای بدون آج

قلم سنبه: قلمی است مخروطی شکل با نوك تیز همانند سوزن خیاطی. موارد استفاده از آن قبلاً توضیح داده شد. (عکس: ۱۷)

قلم گیری: دارای مقطعی مربع شکل می باشد که سه ضلع آن شیب دار است. این قلم مقداری از کار را برداشته و خراش می دهد. از آن برای پیاده کردن طرح روی کار

استفاده می شود. با هر ضربه ای که به این قلم وارد می شود طرح، روی کار منتقل می گردد ولی پشت فلز صاف می ماند. (عکس: ۱۸)

قلم نیم‌بر: دم آن نازک و کند است. مقطع این قلم مستطیل شکل و لبه هایش نرم است و دست را نمی برد. قلم مزبور طرح نقشه را در کار فرو می برد.

فرق بین این قلم با قلم گیری آن است که نیم‌بر کار را فرو می برد و از پشت برجسته می کند، ولی قلم گیری تنها سطح کار را خراش می دهد و پشت کار صاف می ماند. (عکس: ۱۹)

قلم نیم‌بر کلفت: همانند قلم قبلی است با این تفاوت که از آن برای ایجاد شیارهای بزرگ استفاده می شود و برای فرو بردن سطح فلز نیز مورد استفاده قرار می گیرد. **قلم نیم‌ور:** همانند قلم نیم‌ور آج دار است، اما نوك آن آج ندارد.

قلم په‌تو: شکلی مخروطی دارد و مانند خود کارهای فشاری، در مقطع آن یک سوراخ وجود دارد. این قلم بر اثر ضربه، دایره ایجاد می کند و برای ایجاد دایره، گل و حاشیه بکار می رود. (عکس: ۲۰)

قلم دوتو: همانند قلم قبلی است با این تفاوت که در مقطع آن، دو دایره متحدالمركز وجود دارد. بر اثر ضربه، دو دایره روی کار ایجاد می کند. (عکس: ۲۱)

قلم بادومی: مانند قلم بادومی آج دار است، اما نوکش آج ندارد.

قلم ناخنی: نوك آن تقریباً شکلی نیم‌دایره دارد و شبیه ناخن انگشت است. از این قلم برای ایجاد نقوشی همچون موی انسان، یال اسب و امواج آب استفاده می-

کنند. (عکس: ۲۲)

قلم خوشه: این قلم دارای کفی گرد و پیرامونی نرم می‌باشد. برای برجسته نمودن اثر، از پشت کار آن را به سطح کاری می‌زنند تا از طرف دیگر سطح کار برجسته شود.

قلم کف تخت مربع و کف تخت مستطیل: این دو قلم تنها از نظر شکل مقطع با یکدیگر تفاوت دارند. در اولی مقطع مربع و در دومی به شکل مستطیل است. نوک مقاطع در یک طرف بلندتر است. اگر بخواهیم کف فلزی را فرو ببریم و بغلغایش را عمودی کنیم از این قلمها استفاده می‌شود. برای ایجاد شیب و دیواره‌ها نیز از همین قلمها استفاده می‌شود تا شیب نسبت به سطح کار، کاملاً گونیا باشد.

قلم تیزبر مشبک کاری: مقطع این قلم دارای عرض کمی است و لبه آن برنده است. برای مشبک کردن سطح فلز بکار می‌رود.

قلم تیزبر ابزار آجیدن: شکل کلی آن مانند قلم نیم‌بر است با این تفاوت که نوکش تیز است. وقتی بخواهیم قلمهای دیگر را آج بدهیم، بوسیله این قلم روی نوک قلمهای دیگر ضربه می‌زنیم. این قلم انواع مختلفی دارد؛ از جمله نوع کوچک آن که جهت درآوردن و کندن فلز از سطح کار مورد استفاده واقع می‌شود.

قلمها از نظر کاربرد بدون اینکه به آج آنها توجه شود به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند:

۱. قلمهایی که با آنها برجسته کاری می‌کنند و این دسته شامل قلمهای خوشه، نیم‌بر کلفتی، کف تخت مربع و مستطیل است.

۲. قلمهایی که با آنها ریزه کاری می‌کنند و این دسته

شامل بقیه قلمها می‌شود.

ترتیب استفاده از قلمها توسط هنرمند قلمزن بیشتر بصورت زیر می‌باشد:

۱. قلم سنبه ۲. قلم پرداز ۳. قلم گیری ۴. قلم نیم‌بر ۵. قلم نیم‌ور ۶. قلم گرسواد ۷. قلم گرسوم ۸. قلم یه‌تو ۹. قلم دوتو ۱۰. قلم بادومی ۱۱. قلم ناخنی.

در پایان بخش ابزارها، توضیح این نکته ضروری بنظر می‌رسد که اندازه تمامی قلمهای نامبرده متغیر است و شماره استاندارد ندارد؛ از اینرو ممکن است قلمی به تبع خواست هنرمند، توسط خودش یا صنعتگر دیگری ساخته شود.

بعد از اتمام قلمزنی، کار به قسمت دیگری می‌رود تا در آنجا قیر را از درون کار درآورند و تمیزش کنند. برای این منظور کار را بصورت وارونه در منقل مخصوصی که در کف آن مجرای وجود دارد و از کناره‌هایش حرارت ملایمی به کار منتقل می‌شود؛ قرار می‌دهند. بر اثر حرارت، قیر به آرامی ذوب می‌شود و از مجرای زیر اجاق بیرون می‌آید. البته فرگاز با اندک تغییراتی برای ذوب قیر مناسبتر است. بعضی از کارها، بسته به شکلشان، برای درآوردن قیر احتیاج به منقل ندارند و قیر با اندکی حرارت و ضربه از آن جدا می‌شود.

سپس سطح کار را با مواد پاک‌کننده نظیر نفت شستشو می‌دهند تا باقیمانده قیر کاملاً محو شود.

نحوه آج دادن نوک قلمها

فلز قلمها از فولاد خشکه می‌باشد. برای اینکه نوک

یا نقش‌ونگار سیاه، روی سطح درخشانده فلز برمی‌خوریم. این عمل به‌طریقه‌ای که شرح آن خواهد آمد انجام می‌شود. (عکس: ۲۳)

پس از اتمام کار قلمزنی برای اینکه بعضی از نقوش، نظیر گلها بهتر نمایان شود، روی کار را با روغن جلا (ورمه) می‌پوشانیم و اضافات روغن را می‌گیریم. قبل از خشک شدن باقیمانده روغن، سطح کار را بسرعت با پودر زغال سیاه می‌کنیم. در نتیجه این عمل، قسمت‌های برجسته از سیاهی و روغن پاک می‌شود و لسی زمینه فرورفته یا شیارها همچنان سیاه باقی می‌مانند.

پس از خشک شدن کامل روغن جلا، طرحهای سیاه همچنان باقی می‌مانند بطوری که با مواد پاک‌کننده نیز از بین نمی‌روند. البته از اسید می‌توان برای پاک کردن سیاهی استفاده کرد، اما این عمل باعث از بین رفتن فلز خواهد شد. (عکس: ۲۴)

قلمها را آج بدهیم، نوک قلم را در آتش حرارت می‌دهیم تا نرم و شکل پذیر شود. نوک قلم در این مرحله با سوهان پرداخت می‌شود و به‌اندازه لازم درمی‌آید. سپس روی قلم را با قلم تیزبر یا سنبه به‌شرح زیر آج می‌دهیم:

۱. با قلم سنبه، قلم گرسوم را آج می‌دهیم و روی قلمهای یه‌تو و دوتو فرورفتگی ایجاد می‌کنیم.

۲. با قلم تیزبر، سایر قلمها نظیر نیم‌ور، گرسواد، بادومی و... را آج می‌دهیم.

سپس دوباره نوک قلم را حرارت داده و سریعاً در آب و روغن فرو می‌کنیم؛ در این حالت نوک قلم دوباره بصورت خشکه درمی‌آید. بعضی از فلزات را نمی‌توان آج داد.

روش سیاه کردن سطوح قلمزنی شده

در بعضی از کارهای قلمزنی به‌سطوح سیاه‌رنگ و مات

فهرست منابع و مآخذ

- وحدتی، (دکتر عطاالله)، واحد درسی آشنایی با هنرهای سنتی ایران، دانشکده هنرهای زیبا، ۱۳۶۴.
- عناصری، (دکتر جابر)، تاریخ هنر ایران، انتشارات آموزش و پرورش، ۱۳۶۰.
- سمسار، (محمد حسن)، تاریخ هنر ایران، انتشارات آموزش و پرورش، ۱۳۵۹.

عکس ۱
جام به شکل سر اسب - شیوه قلمزنی ساسانی

عكس ٢ .
جام -
شيوه قلمزنى ساسانى

عكس ۳ -
پارچ -
شیوہ قلمزنی سلجوقی

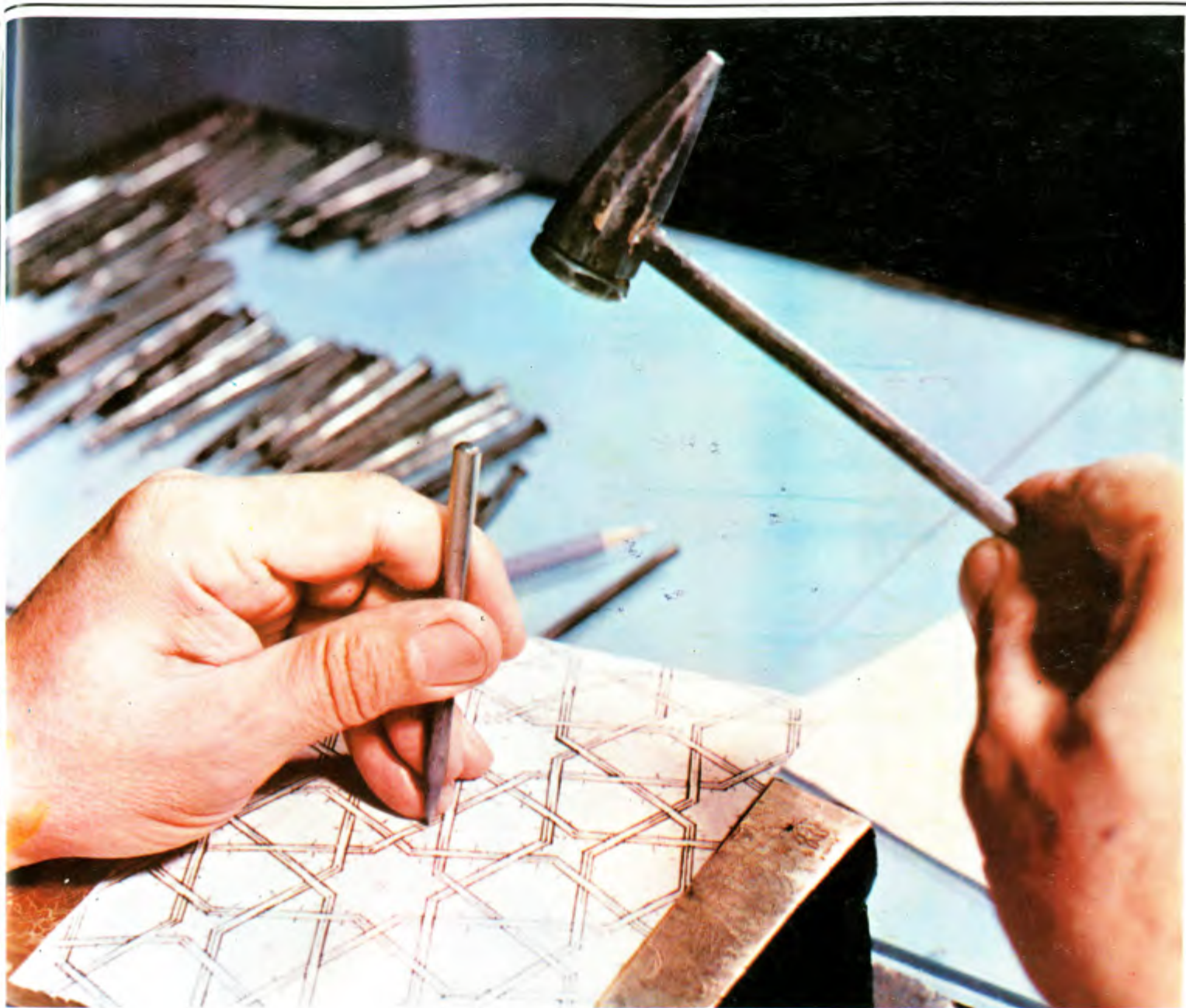

عكس ۴ .
غرابه -
شیوه قلمزنی صفوی

عكس ۵.
تنک - شیوه قلمزنی
سلجوقی و صفوی

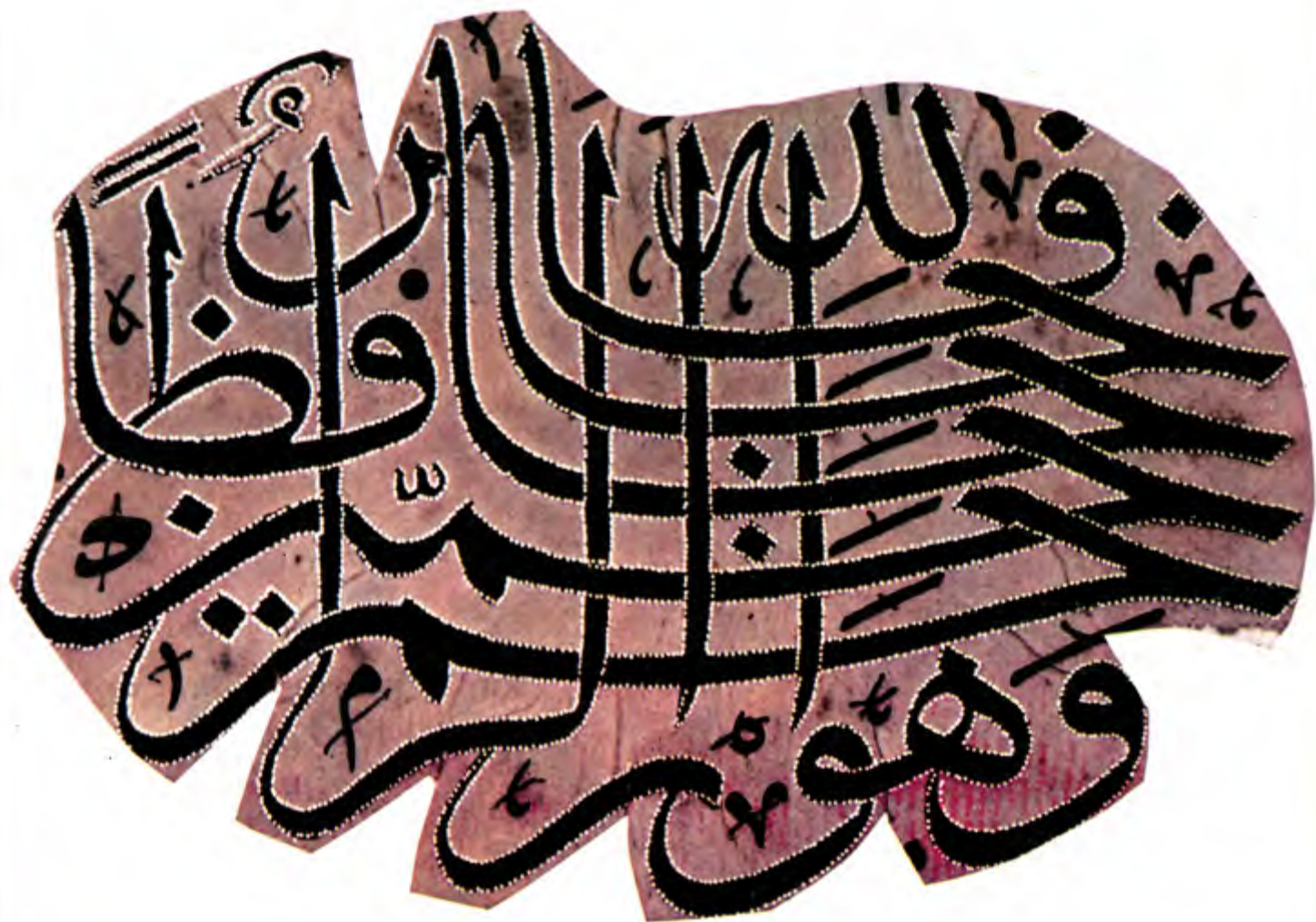

عکس ۶.
نحوه برنج سنبه کردن نقشه

عکس ۷.
یک نمونه نقشه برنج
سنبه شده.

عکس ۸.
یک نمونه نقشه برنج سنبه شده

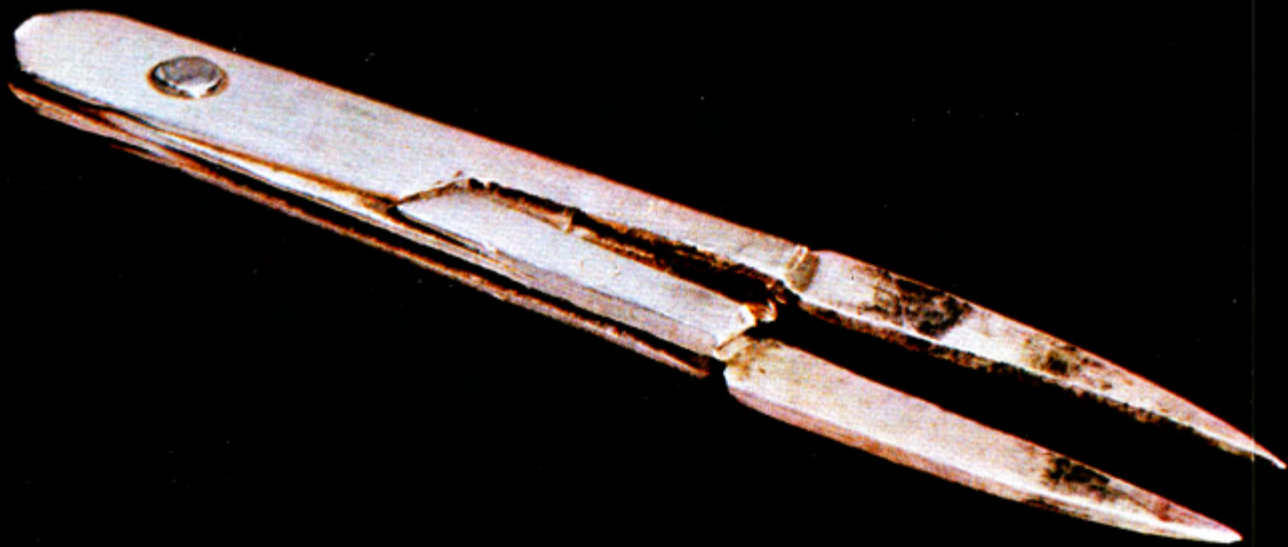

عکس ۹ .
نحوه انتقال نقشه بر روی کار

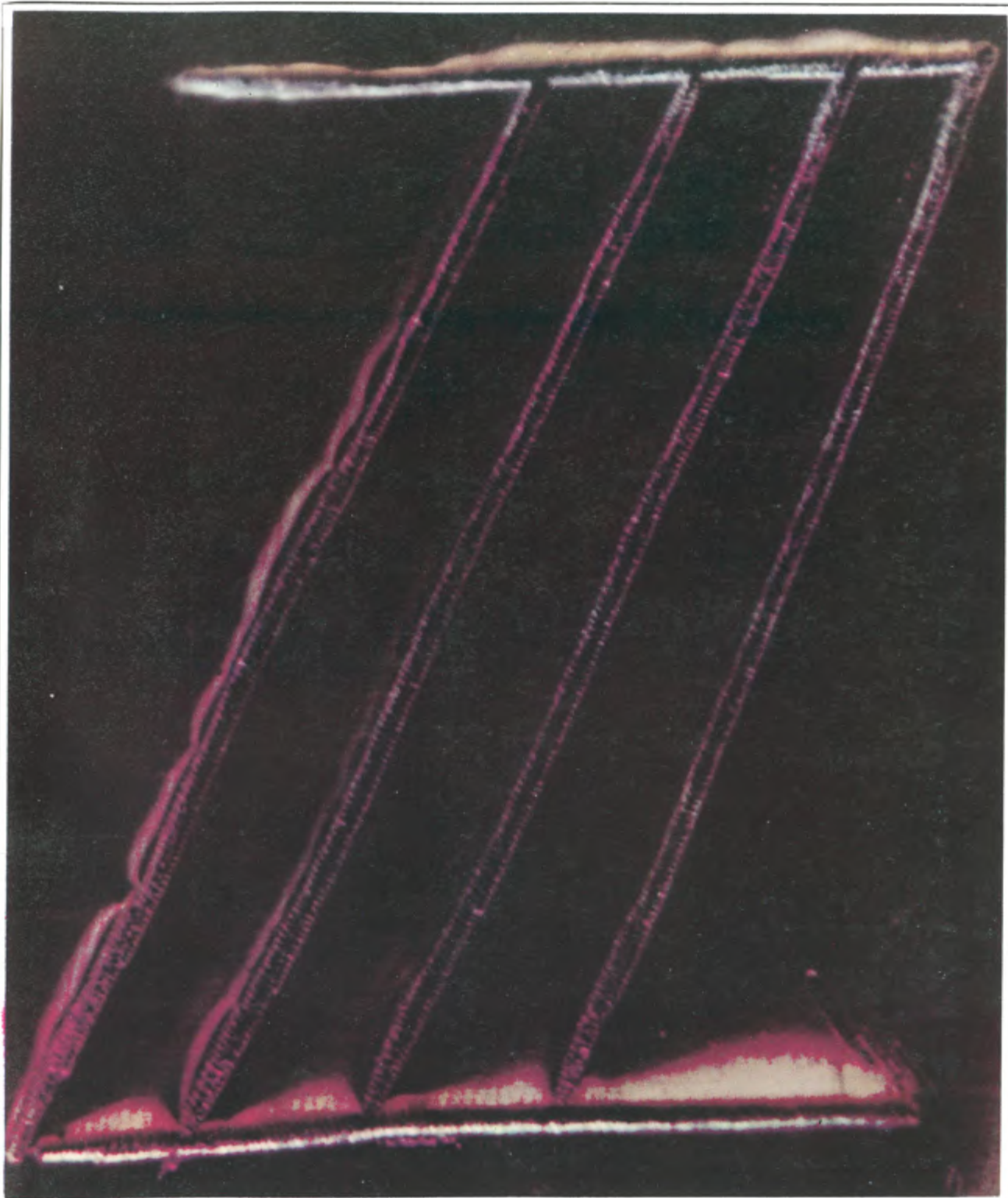

عکس ۱۰
نحوه ضربه زدن با
چکش

عکس ۰۱۱
پرگار

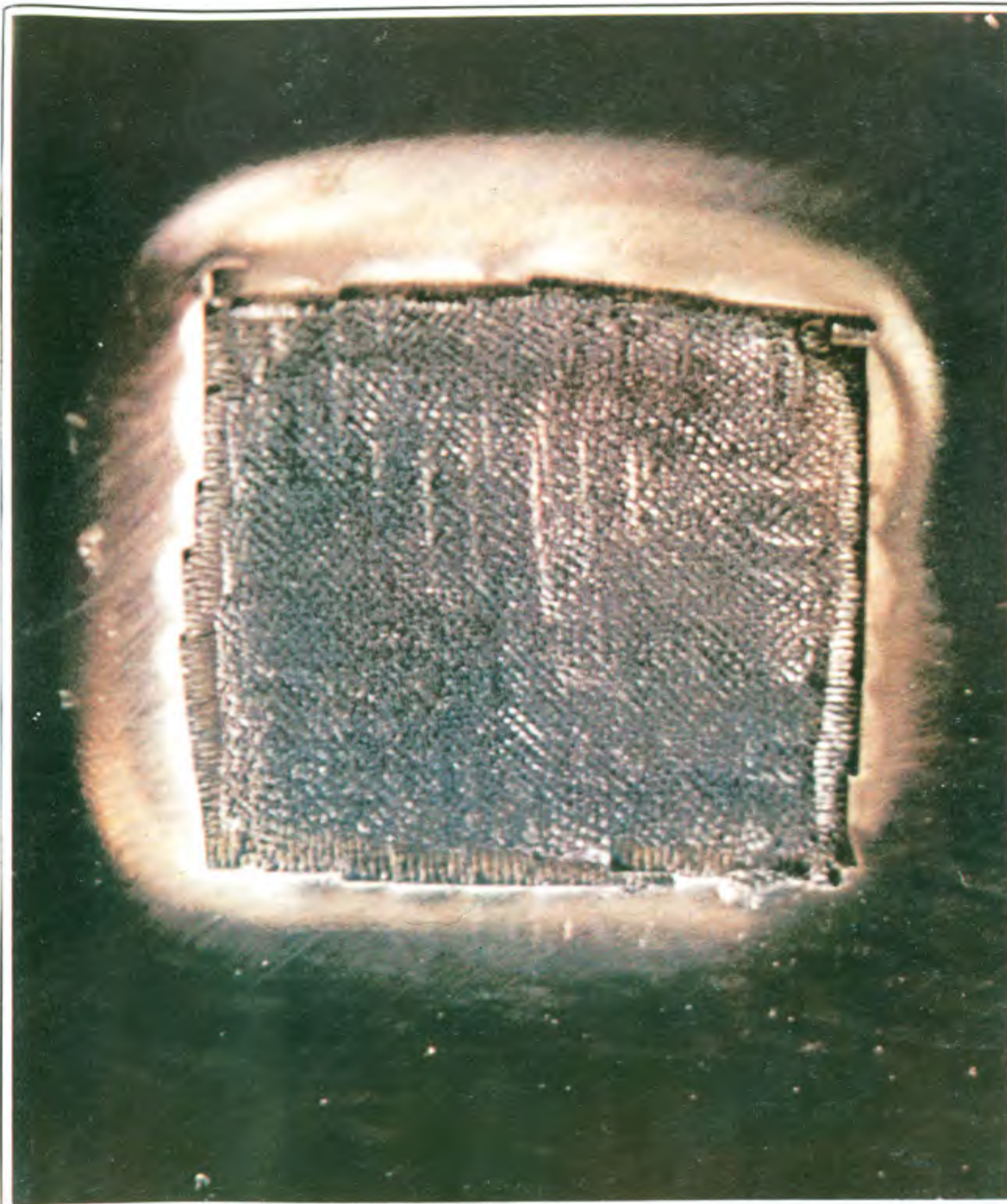

عکس ۰۱۲
اثر قلم برداز

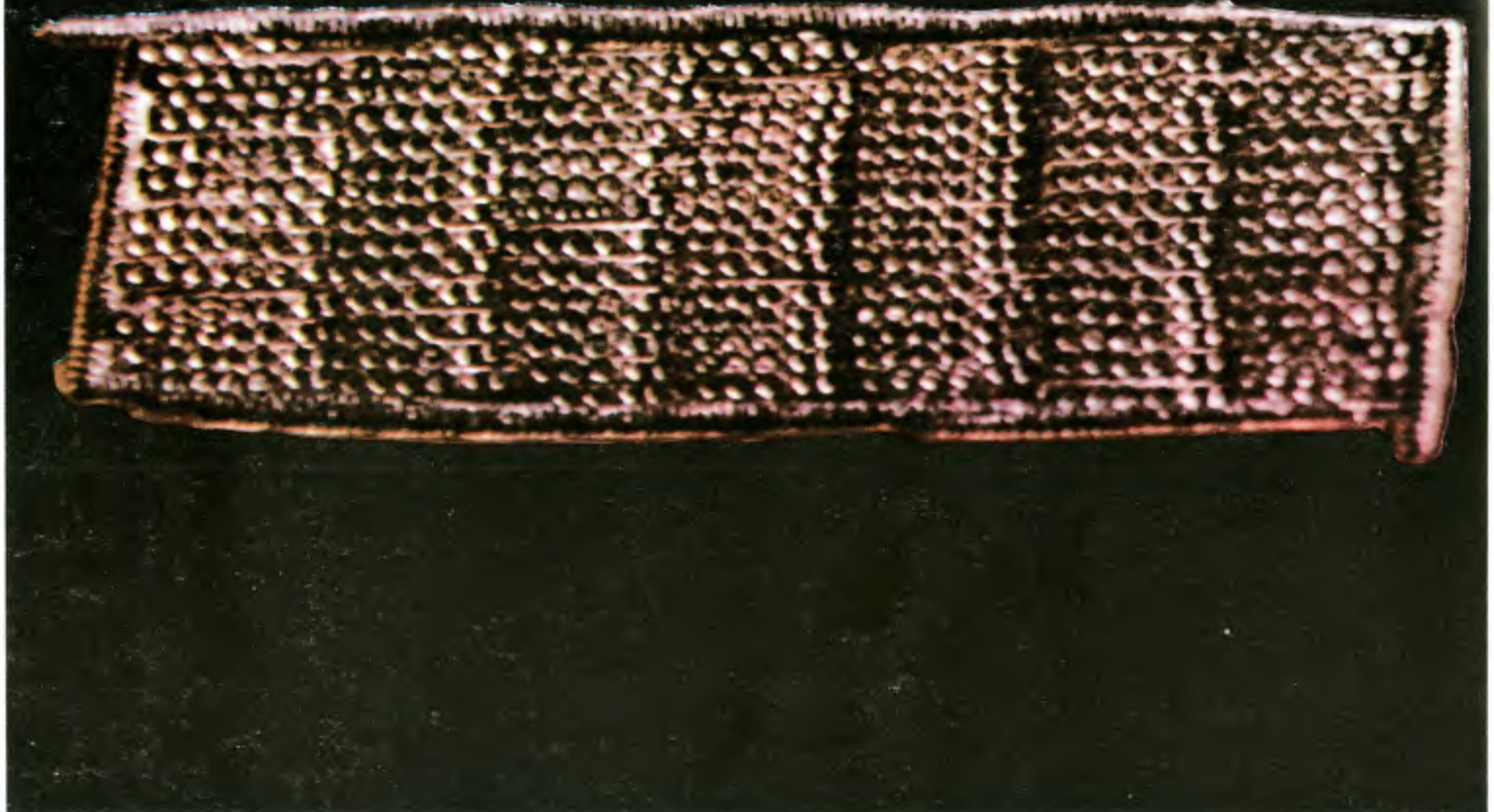

عکس ۱۳
اثر قلم نیم‌ور

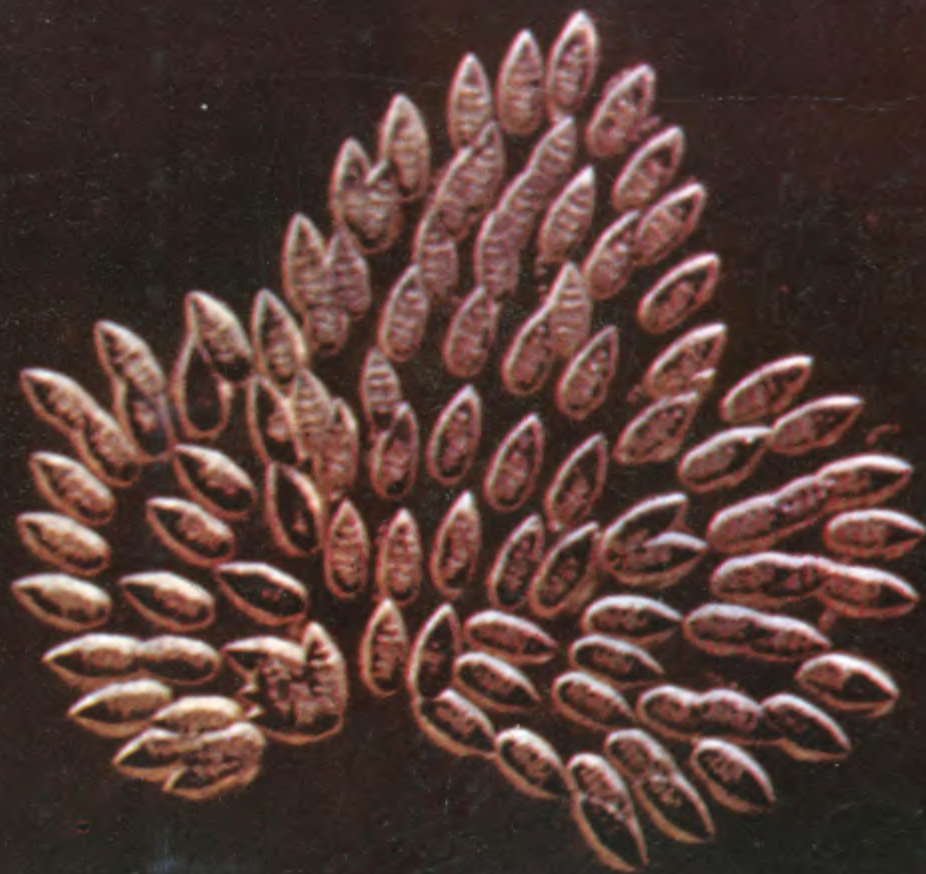

عکس ۱۴ .
اثر قلم گرسواد

عکس ۱۵.
اثر قلم گرسوم

عكس ۱۶.
اثر قلم بادوسی

عكس ۱۷.
اثر قلم بنیه

عکس ۱۸.
اثر قلم «قلم گیری»

عکس ۱۹ .
اثر قلم نیم بر

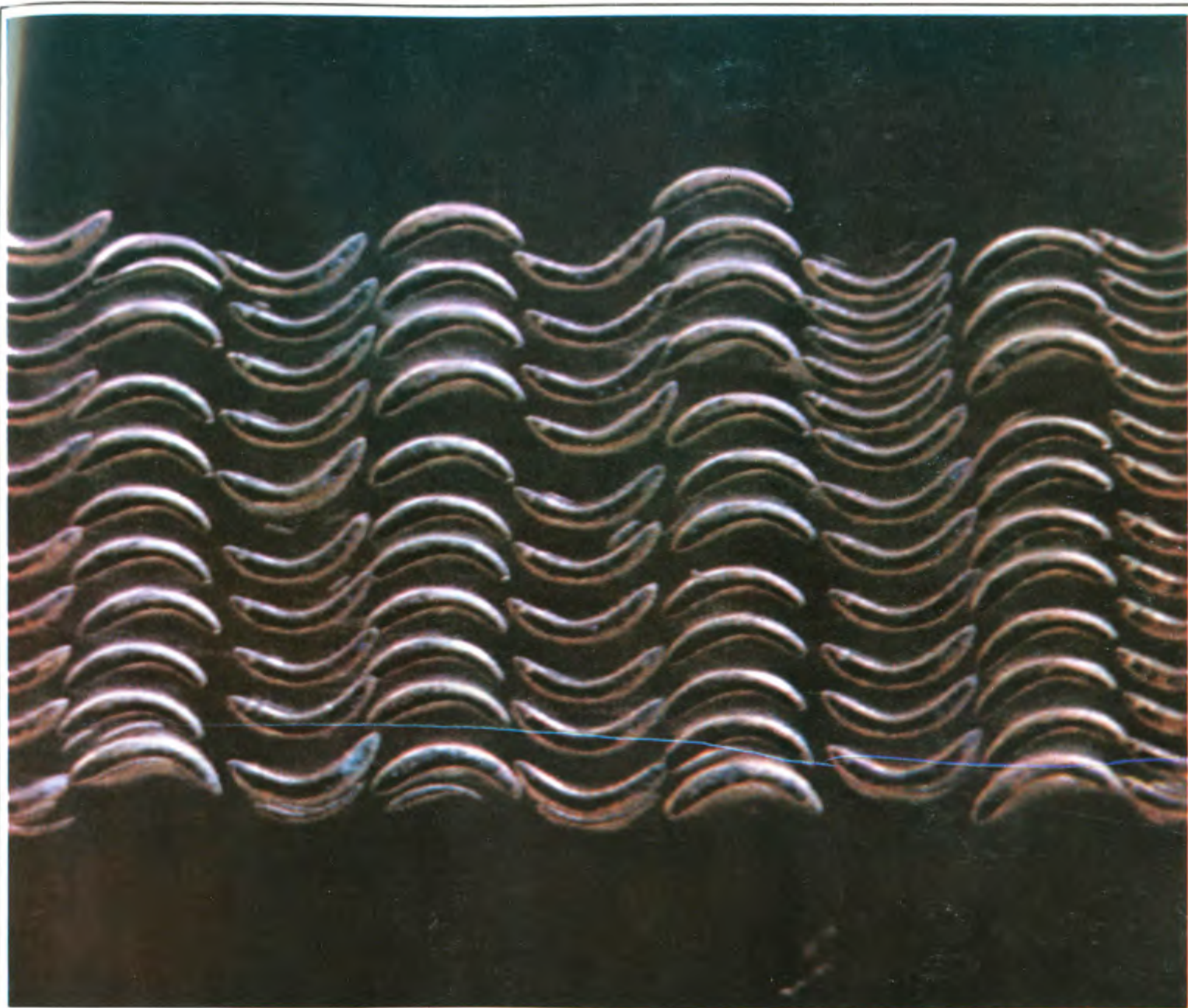

عکس ۲۰
اثر قلم به تو

عكس ۲۱.
اثر قلم دوتو

عکس ۲۲.
اثر قلم ناخنی

عکس ۲۳.
نمونه کاری که سطح
آن سیاه شده است

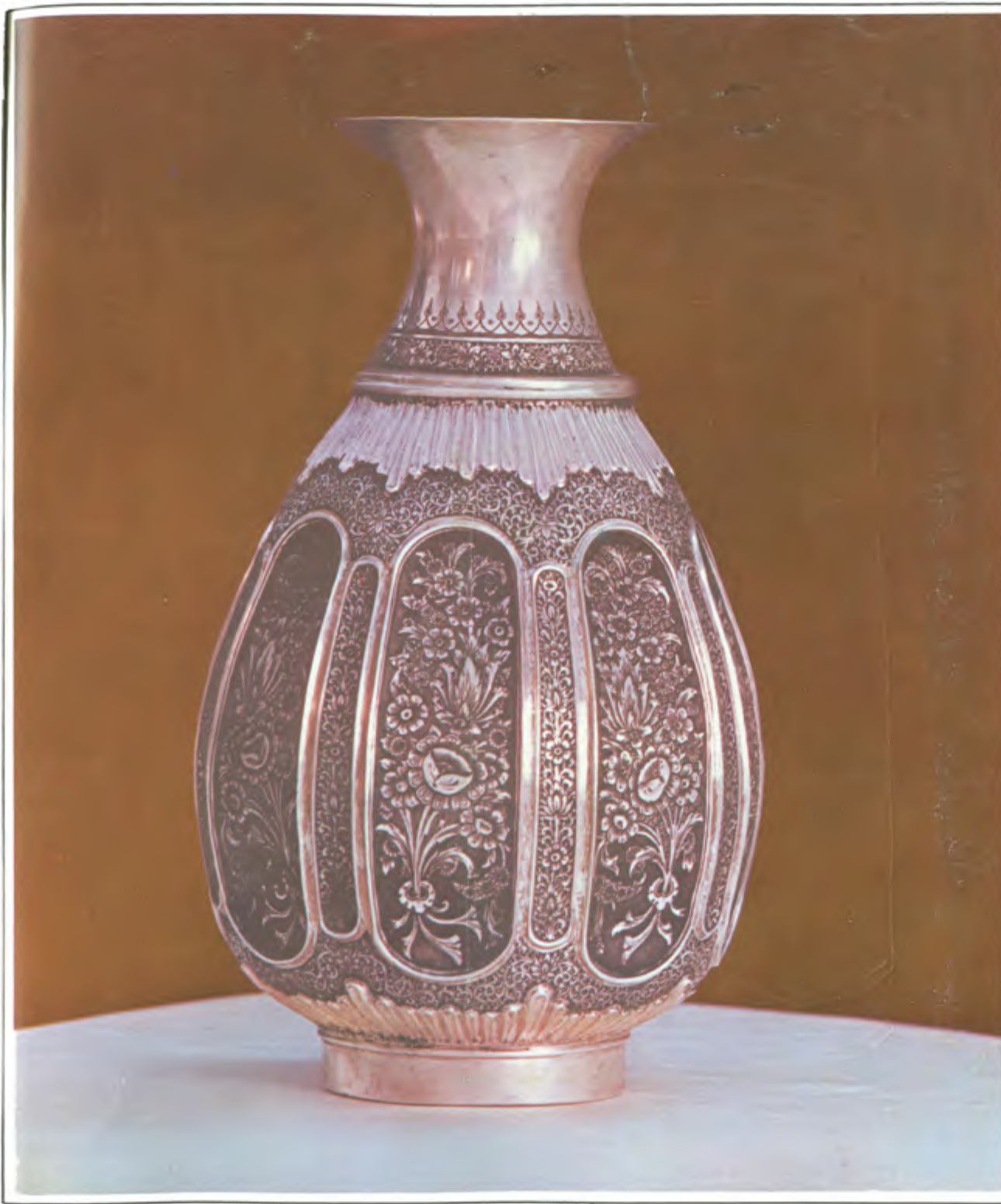

عکس ۲۴.
نمونه کاری که سطح
آن سیاه نشده است

عکس ۲۵.
نمونه کارهای مختلف
قلمزنی شده

عکس ۲۶ .
نمونه کارهای مختلف
قلمزنی شده

عکس ۲۷
نمونه کارهای مختلف
قله زنی شده

کتابهای منتشر شده:

کتابهایی که در آینده منتشر خواهد شد:

زنگوله طلائی

خانه‌ای زیر باران

همبازی باد

آتشفشانها

از ایلیاف تا پارچه

درخت بلورین

دم مارمولک

فنیزل پیشگو

فضانوردها در کوره آجرپزی

کوچک اما ماهی

مثل گربه مثل طوطی

همرنگ باشیم

یک سنگ و یک دوست

باغ ستاره

مامان کجاست

قیام تنباکو

پرنده و سیب

کرکس

دم بریده

کوهها و آتشفشانها

آتش در خرمن

نخل خانه ما

یادگاری دایی جواد

قالی بافی

منبت کاری

خاتمکاری

قلمزنی

مجموعه هنرهای سنتی

فلزات

مادر بزرگ

خاتون چشم براه

کتابهای شکوفه
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

بها : ۸۰۰ ریال